

MƏMMƏD FƏTƏLİYEV
Bakı Dövlət Universitetinin professoru

LOZAN KONFRANSINDA HƏRBİ XİDMƏT VƏ AMNİSTİYA MƏSƏLƏLƏRİ

Milli azlıqlarla bağlı ən əhəmiyyətli məsələlərdən biri də xristianların münasib vergi ödəməsi əvəzində onların hərbi xidmətdən azad edilməsi və qarşılıqlı olaraq amnistiya haqqında bəyannamə imzalanması barəsində razılığa gəlinməsi idi. Bu məsələlər ilk dəfə 1922-ci il dekabrın 12-də Kerzon tərəfindən türk və yunan hökumətlərini ümumi amnistiya verməyə çağırdığı zaman qaldırmışdı (11, 184). Kerzon təklif edirdi ki, Türkiyədəki xristianlar və qərbi Frakiyadakı müsəlmanlara münasib bir vergi (ödənc) ödəmələri əvəzində hərbi xidmətdən azad olmaq hüququna malik olmalıdırlar (11, 184). Fransız nümayəndəsi M. Barrer, İtalyan nümayəndəsi M. Harroni də çıxış edərək Kerzonun irəli sürdüyü təklifi müdafiə etdilər (11, 185-187).

Türkiyə nümayəndə heyəti bu təklifə etiraz etdi. Rıza Nur bildirdi ki, bütün Türkiyə təbəələri qanun qarşısında bərabər olduqlarından yeni Türkiyənin demokratik qaydalarını qorumaq məsuliyyəti dinindən asılı olmayaraq bütün Türkiyə vətəndaşlarının üzərinə düşür. O, daha sonra bildirdi ki, Türkiyə xüsusi imtiyazlar daşıyan xüsusi təbəqələrin yaradılmasına təhrik edilə bilməz. Əgər gələcəkdə Türkiyə hökuməti hər hansı türk vətəndaşını müəyyən miqdar pul ödəməsi müqabilində hərbi xidmətdən azad etməyi qərara alarsa, onda müsəlmanlar kimi qeyri-müsəlmanlar da bu qanundan faydalana bilər (12, 157).

Benizelos prinsip etibarilə türklərin arqumentlərini qəbul etməklə yanaşı, bu arqumentlərin geniş mənə daşdığını vurğuladı. O, qeyd etdi ki, Türkiyə hökuməti artıq ödənc sistemindən geniş istifadə edir. Yunanıstan da öz növbəsində Yunanıstan müsəlmanlarının xeyrinə eyni sistemdən istifadə edir. Bu səbəbdən o, türklərin bu qaydaya əməl etmələrini təkidlə irəli sürürdü. Yunan lideri hətta təklif edirdi ki, qeyri-müsəlmanlar özlərinin siyasi hüquqlarının azadılması hesabına hərbi xidmətdən azad edilə bilərlər (12, 156-157).

İngilis nümayəndəsi Endryu Rayan bildirdi ki, bu məsələni müzakirə edən zaman ümumi prinsiplərdən daha çox türk xalqının azlıqlara olan münasibəti öyrənilməlidir. Onun fikrincə türklər heç zaman öz azlıqlarına etibar etməmişlər və bu inamsızlıq nəticəsində «şöhrətsiz» əmək batalyonları formalaşmışdır. 1923-cü il yanvarın 9-da əsas komissiya qarşısında çıxış edən Kerzon qeyd etdi ki, Ankara artıq 1922-ci ilin fevralından qeyri-müsəlmanların 300 türk lirəsindən 500 türk lirəsinədək vergi ödəməsi şərtlə hərbi xidmətdən azad olunmaları barədə qanun qəbul etmişdir. Kerzon bununla bildirmək istəyirdi ki, Türkiyə hökuməti artıq qeyri-müsəlmanların müharibə vaxtı silahlı qüvvələrə cəlb edilməyəcəyini tanımışdır. Digər tərəfdən hərbi xidmətdən azad olmaq əvəzinə qeyri-müsəlmanların verəcəkləri vergi dövlətə əsaslı gəlir gətirəcəkdir (13, 302).

İsmət İnönü çıxışında bildirdi ki, Böyük Millət Məclisi hökumətinin məhdud bir müddət üçün müsəlman olmayanları hərbi xidmətdən azad etməsi xüsusi bir vəziyyətdən irəli gələn tədbirdir və bu gələcək üçün dəlil olaraq göstərilə bilməz. Böyük Millət Məclisi hökuməti türk yurdunun birliyinə və bölünməzliyinə böyük əhəmiyyət verir, hüquq və vəzifələrin, mənfəət və mükəlləfiyyətlərin bütün vətəndaşlar arasında bərabər bölünməsinin zəruri olduğu qənaətinədir (11, 307). O, digər bir dəlil də gətirərək bildirdi ki, qeyri-müsəlmanlara belə bir imtiyaz verilməsi Türkiyədəki azlıqların iqtisadi və kəmiyyət gücünü artıraraq əhalinin digər hissəsinə ziyan vuracaqdır (11, 296-297).

Benizelos İsmət İnönünün azlıqlarla bağlı öz çıxışında işlətdiyi bərabər hüquqlar və bərabər münasibətlər ifadələri əleyhinə çıxdı. O, qeyd etdi ki, Türkiyədə müsəlman olanların zabit və kiçik zabit rütbələrində qulluq etdiyi orduda, qeyri-müsəlmanlar ancaq sırası əsgər kimi xidmət edir (11, 299).

Uzun müzakirələrdən sonra hərbi xidmət məsələsi digər həll edilməmiş məsələ olan amnistiya bəyannaməsi ilə birlikdə ərazi və hərbi məsələlərlə məşğul olan komissiyaya göndərildi. Üç gün sonra müttəfiq dövlətlərin nümayəndələri Türkiyə nümayəndə heyətinin qeyri-müsəlmanları hərbi xidmətdən azad etməyəcəyi haqqındakı qərarını qəbul etmək məcburiyyətində qaldılar.

Bu məsələdə türklərin qələbəsi o qədər də asan olmadı. Rıza Nur müttəfiq dövlətlərin xristianlara hərbi xidmətdə güzəşt verilməsi məsələsində necə mübarizə aparması barədə belə yazır: Mütəffiq dövlətlər «bir müddət heç olmazsa xristianların əsgərlikdə müstəqil batalyonlarının olmasını, bir az sonra isə arxa hissələrdə xidmət etmələrini təklif etdilər. Mən müqavimət göstərdim və dedim ki, onlar hökmən xidmət etməlidirlər və onlardan istənilən yerdə istifadə olunmalıdır. İsrarımın səbəbi budur: türklər əsgər gedir, dükanını bağlayır. Xristian isə qalib zəngin olur. Türk həyat yoldaşından ayrılır, uşaq törədə bilmir. Xristian isə uşaq törədir. Türklər hərbdə ölürlər, yunanlar ölmürlər, əksinə çoxalırlar. İclasda mənə ciddi hücumlar etdilər. Mən də rəsmən söylədim. cavab tapa bilmədim» (6, 343). Lakin müttəfiq dövlətlərin nümayəndələri ilə türk nümayəndələri arasında türklərin prinsip etibarilə müttəfiqlər tərəfindən irəli sürülmüş amnistiya haqqında maddələrin qəbul edilməsini nəzərdə tutan qarşılıqlı güzəşt əsasında razılaşma əldə edildi (2, 100). Razılaşmadan məmnun qalan Endryu Rayan yazırdı ki, bu amnistiya maddələri ilə heç olmazsa böyük miqdarda Osmanlı xristianları qorunmuş olacaqdır (2, 100).

Amnistiya barəsində bu qarşılıqlı güzəşt əsasında əldə edilən razılaşma türklər üçün əsl diplomatik qələbə demək idi. Rıza Nur xoş əhval-ruhiyyə ilə qeyd edirdi ki, «hərbi xidmət və patriarxlıq məsələlərində əldə olunan uğurlar Osmanlıda yunan mövcudluğuna son qoydu» (5, 1114-1115). Türklər yaxşı bilirdilər ki, qeyri-müsəlmanların orduya cəlb edilməsi Türkiyədə xristian ünsürlərin azaldılması üçün onların apardığı kampaniyaya xidmət edəcəkdir. Rıza Nur açıqca bildirirdi ki, hərbi xidmət məsələsində müttəfiqlərin təzyiqinə müqavimət göstərməkdə səbəb ondan ibarətdi ki, məcburi hərbi xidmət yolu ilə Türkiyə əhali mübadiləsindən kənarda qalan gənc yunanların əksəriyyətindən cənabını qurtara biləcəkdə (5, 1049-1050). Endryu Rayan hərbi xidmət məsələsinin belə sonluqla başa çatmasından narahat idi. O, qeyd edirdi ki, hərbi xidmətdən azad olunma «bizim qeyri-müsəlmanlar üçün edə biləcəyimiz ən yaxşı hədiyyə olardı» (2, 100-101). Patriarx Meletios və Patriarxlığın İsveçrədəki nümayəndəsi Mixael Kepetziş isə əbəs yerə Yunanıstan hökumətindən xristianların hərbi xidmətdən azad olunmaları üçün təzyiqlər etməsini xahiş edirdilər (2, 101).

Lakin amnistiya məsələsində də ciddi problemlər yaranmışdı. Amnistiya bəyannaməsinin birinci maddəsində göstərilirdi ki, «Türkiyədə məskunlaşanlardan heç kimsə və qarşılıqlı olaraq Yunanıstanda məskunlaşanlardan heç kimsə 1 avqust 1914-cü ildən 20 noyabr 1922-ci ilə qədər hərbi və ya siyasi davranışı üzündən, ya da bu günkü tarixli sülh müqaviləsinə imza qoymuş hər hansı xarici dövlətə və ya belə bir dövlətin təbəələrinə bir yardımda olmasından ötrü Türkiyədə və qarşılıqlı olaraq Yunanıstanda heç bir bəhanə ilə narahat edilməyəcək və incidilməyəcəkdir». (11, 318)

Amnistiya haqqındakı bəyannamənin 1923-cü il yanvarın 11-də Türkiyə nümayəndələri tərəfindən qəbul edilməsinə baxmayaraq, bu məsələ Lozan danışıqlarının sonrakı mərhələsində bir daha müzakirə edildi. Mayın 19-da müttəfiq dövlətlərin nümayəndələri mübadilə edilməyən xristianların İstanbula qaytarılması ilə bağlı Türkiyə nümayəndələri tərəfindən yaradılan çətinliklər məsələsini qaldırdılar. Bu insanlar, daha

doğrusu mübadilə edilməyən xristianlar 1922-ci ilin oktyabr-dekabr aylarındakı təhlükəli dövrdə İstanbulu müvəqqəti tərk etmişdirlər. Həmin dövrdəki şəraitdə daimi türk pasportu əldə edə bilmədiklərindən İstanbul yunanları və ermənilər müttəfiq dövlətlərin verdikləri sənədlərlə ölkəni tərk etmişdilər. (13, 121-122)

Böyük Britaniya nümayəndə heyətinin başçısı Horeys Rumbold bildirdi ki, Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökuməti tərəfindən bu yaxınlarda qəbul edilmiş fərmana əsasən türk pasportu olmadan Türkiyəni tərk etmiş heç bir türk vətəndaşına ölkəyə qayıtmağa icazə verilmir. İmkanlı və zəngin yunanların və ermənilərin bir çoxu bu kateqoriyaya aid idi. Rumbold daha sonra qeyd etdi ki, bu şəxslər ölkəyə qayıda bilmədiklərindən onların mülkiyyətindən sahipsiz bir mülkiyyət kimi istifadə olunur. Sözü'nün axırında o, İsmət paşadan dediklərinin doğru olub-olmadığını sordu. (13, 122) Fransanın İstanbuldakı ali komissarı və səlahiyyətli fransız nümayəndəsi general Pelle də Rumboldun irəli sürdüyü fikirləri müdafiə etdi. (13, 122-123)

Benizelos və Montaqna bütün mübadilə olunmayan yunanların İstanbula qayıtmaq hüququnu bütünlüklə təmin edən 1923-cü il 30 yanvar tarixli əhali mübadiləsi haqqındakı konvensiyanın ikinci və on altıncı maddələrini toplantı iştirakçılarının diqqətinə çatdırdılar. (13, 123-124) Bu məsələ ətrafında birləşmiş müttəfiq dövlətlərin nümayəndələri türk nümayəndə heyətindən qətiyyətlə «bu ədalətsizliyi aradan qaldırmağı və amnistiya maddələrini mümkün olan ən geniş mənada şərh etməyi» tələb edirdilər.

İsmət paşa konfransı sakitləşdirərək bildirdi ki, o amnistiya maddələrini şərh etmək niyyətindədir. O, həm də qeyd etdi ki, pasportu olmayan türk təbəələrinin hansı şərtlər əsasında Türkiyəyə qayıdıb-qayıtmayacağını öz hökumətindən öyrənəcəkdir (13, 123-125). Müzakirələrin sonunda konfrans nümayəndələri bu məsələnin xüsusi bir alt komissiyaya göndərilməsini qərara aldılar.

Alt komissiyada keçirilən müzakirələrdə Türkiyə nümayəndə heyəti daimi pasportu olmadan İstanbulu tərk etmiş türk vətəndaşları ilə bağlı olan bəndin amnistiya bəyannaməsinə daxil edilməsinə maneçilik törədirdi. Belə vəziyyət konfransın 1923-cü il iyunun 4-də keçirilən iclasında uzun sürən müzakirələrin yaranmasına səbəb oldu. Rıza Nur Türkiyə hökumətinin bütün şübhəliyə, cəsusların və şər əməl sahiblərinin Türkiyəyə qayıtmasının qarşısını almaq hüququnu özündə qoruyub saxladığını bəyan etdikdən sonra əlavə etdi ki, keçmişdə siyasi fəaliyyətlə məşğul olmayan sülhsevər vətəndaşlara ölkəyə qayıtmağa icazə veriləcəkdir (13, 158). Lakin o, o zaman xaricdə yaşayan qeyri-müsəlmanların böyük kateqoriyasının Türkiyə məhkəmələri qarşısında öz günahsızlıqlarını sübut etmək üçün hansı imkanlardan istifadə edə biləcəklərini bildirmədi. İsmət paşa öz çıxışında bildirdi ki, amnistiya yalnız Türkiyədə yaşayan şəxslərə aid edilir və bu heç bir yolla Türkiyə Böyük Millət Məclisi hökumətinin ölkəni tərk etmiş azlıq üzvlərinin qayıtmasına mane olmaq hüququna təsir göstərə bilməz (13, 159-162).

Türkiyədə ictimai rəy isə türklərin milli mübarizəsinə qarşı çıxmış bütün ünsürlərin cəzalandırılmasını tələb edirdi. İctimaiyyətin heysiyyətinə toxunmamaq üçün Türkiyə hökuməti nəinki ölkədən kənarda olan və mübadilə edilməyən İstanbul yunanlarının qayıtmasına icazə vermədi, həmçinin yerli yunanların həbsinə başladı. 1923-cü ilin iyulunda 1919-1920-ci illərdə Bursada Yunanıstanın hərbi missiyasına yardım etməkdə günahlandırılan İstanbuldan olan doqquz nəfər yunan həbsə alındı. İstanbuldakı yunan qoşunlarına yardım etməkdə ittiham olunan İstanbul yunanlarının həbsi də davam edirdi (2, 102). Eyni zamanda Türkiyə hökumətinin İstanbuldakı nümayəndəsi olan Adnan Adivar Hendersona məlumat verdi ki, Britaniyanın Türkiyədəki işğallarında iştirak etmiş bütün Türkiyə təbəələri sürgün edilməli olacaqlar (2, 102).

Lozanda iyulun 17-də keçirilən son görüş zamanı Rumbold bir daha Britaniya tərəfdə qeyri-döyüş sahəsində xidmət etmiş xristianların məsələsini qaldırdı. İngilis nüma-

yəndə heyəti ingilis ordusunun işçi batalyonları ilə bağlı altı yunanın İstanbulda həbs edilməsi məsələsini bir qədər əvvəl İsmət paşanın diqqətinə çatdırmışdı. İstanbulda ingilis komissarının müavini Adnan bəyə altı yunanın həbsi ilə əlaqədar öz etirazını bildirmişdi. M.Henderson ilə Adnan bəyin görüşü zamanı Adnan bəy Ankara hökumətinin qəbul etdiyi bir qanuna görə yunan, alban və ya erməni əsilli bütün türk təbəələrindən işğal qüvvələrinə yardım edənlərin Türkiyədən çıxarılacağını söyləmişdi. Adnan bəyin söylədiklərinin doğru olduğuna şübhə ola bilməzdi. Lakin onun söylədikləri amnistiya bəyannaməsinin birinci maddəsinə zidd idi və buna görə də ağır bir vəziyyət yaranmışdı (13, 189-190).

Müttəfiq dövlətlər müttəfiq işğal qüvvələrinə yardım etmiş şəxslərin vəziyyətlərinə uyğun gələn amnistiya maddələrindən yararlanma bilməmələrini qəbul etmək istəmirdilər. Buna görə Rumbold Adnan bəyin dediyinə bənzər hökmləri olan bir qanun nəşr edilmişsə, bu qanunun həyata keçirilməyəcəyinə təminat verilməsini ingilis nümayəndə heyəti adından türk nümayəndə heyətindən qətiyyətlə tələb edirdi. O, amnistiya bəyannaməsinin daxili qanunlardan üstün tutulmasını irəli sürürdü (13, 190).

Digər tərəfdən müttəfiq dövlətlər 1922-ci ilin payızında vahiməyə düşərək Türkiyədən ayrılmış yüz minlərlə ermənin taleləri ilə maraqlanırdılar. Türkiyə hökuməti Türkiyədə ermənilərə yaşamaq üçün yurd yeri verilməsi haqqındakı təklifi bütün gücü ilə rədd etmişdi. Belə olduqda ermənilər Türkiyədə harada olursa olsun yaşamaqda sərbəst ola bilərdilər. Müttəfiq dövlətlər Türkiyə hökumətinin öz təbəələrindən müəyyən bir kateqoriyasını Türkiyəyə buraxmadığını görürdülər və bunun amnistiya haqqındakı maddələrə uyğun olmadığını türk nümayəndə heyətinə bildirirdilər (13, 190-191).

İsmət paşa bildirdi ki, Türkiyə hökuməti ümumi amnistiyaya aid bəyannamənin bütün hökmlərini dəqiq surətdə həyata keçirəcəkdir (13, 193).

H.Rumbold ingilis, fransız və italyan hökumətləri adından bildirdi ki, müttəfiq dövlətlər amnistiya haqqında bəyannamənin sülh müqaviləsi imzalanan gündən qüvvəyə minməsi qənaətinə gəlməlidir. İsmət paşa da Türkiyə hökumətinin amnistiya bəyannaməsinin qüvvəyə minməsi barədə müttəfiq dövlətlərlə eyni fikirdə olduğunu bildirdi (13, 194).

1923-cü il iyul ayının 24-də Lozanda müttəfiq dövlətlərlə Türkiyə arasında ümumi amnistiya ilə bağlı bəyannamə və protokol imzalandı (14, 99-101). Protokolda göstərilirdi ki, ümumi amnistiyanın birinci maddəsinin qüvvədə qalması ilə birlikdə Türkiyə hökuməti bu maddədə nəzərdə tutulan şəxslər kateqoriyasına daxil olan yüz əlli nəfərin Türkiyəyə girişini və orada məskunlaşmalarını qadağan etmək haqqını gizli saxlamaqdadır. Bunun nəticəsi olaraq Türkiyə hökuməti sözü gedən şəxslərdən indi ölkəsində olanları ölkədən çıxara biləcək və xarici ölkələrdə yaşayanların Türkiyəyə dönmələrini qadağan edə biləcəkdir. Bu şəxslərin adları Türkiyə hökuməti tərəfindən ümumi amnistiya haqqındakı bəyannamə dərc edilərkən elan ediləcəkdir (14, 101). Beləliklə, müttəfiq dövlətlər istiqlaliyyət uğrunda türk xalqının apardığı mübarizə illərində işğal qüvvələrinə yardım edən canilər məsələsində Türkiyə hökumətini öz inadından döndərə bilmədilər. Lakin türk tarixçisi Kadır Mısıroğlu türk nümayəndə heyətinin amnistiya məsələsindəki fəaliyyətindən narazılıq edərək yazır: «Lozanda bizim nümayəndə heyəti türk ürpədicisi cinayət etmiş yerli yunanlara amnistiya verməyə hazır olduqları halda, özlərinə müxalif olanları isə «vətən xaini» damğası ilə mütləq cəzalandırmaq istəyirdilər» (10, 353).

ƏDƏBİYYAT

1. Ali Naci Karacan. Lozan Konferansı və İsmet Paşa. Ankara, 1993
2. Alexis Alexandris. The Çreek Minority of İstanbul and Çreek- Turkish Relations 1918-1974. Athens, 1983
3. Bilal N. Şimşir. Lozan teleqrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (Kasım 1922 – Şubat 1923), cilt 1, Ankara, 1990
4. Cemil Bilsel M. Lozan. Cilt II, İstanbul, 1998
5. Dr. Rıza Nur. Hayat ve Hatıratım. Cilt III, İstanbul, 1968.
6. Dr. Rıza Nur. Lozan Hatıraları. İlaveli İkinci Baskı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Çelse Zabıtları ilave edilmiştir. İstanbul, 1991
7. Dr. Rıza Nur, Coseph C. Çrev. Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923). İstanbul, 2003
8. İsmet İnönü. Hatıralar 2-ci kitap. Ankara, 1987
9. Howard Harry N. The Partition of Turkey a Diplomatic History 1913-1923. New-York, 1966.
10. Kadir Mısıroğlu. Lozan Zafer mi, Hezimet mi? 3-cü cilt. İstanbul, 1992.
11. Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar, Belgeler. Takım 1, silt 1, kitap 1. çeviren: Seha L. Meray. Ankara, 1969.
12. Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar, Belgeler, cilt 1, kitap 2, çeviren: Seha L. Meray, Ankara, 1970
13. Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar, Belgeler. Takım 2, cilt 1, kitap 1. Çeviren: Seha L. Meray, Ankara, 1972.
14. Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar, Belgeler. Takım 2, cilt 2. Çeviren: Seha L. Meray. Ankara, 1973.

МАМЕД ФАТАЛИЕВ

профессор Бакинского Государственного Университета

**ВОПРОСЫ О ВОЕННОЙ СЛУЖБЕ И ОБ АМНИСТИИ НА ЛОЗАННСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

Представители стран Антанты на Лозаннской конференции придавали большое значение военной службе христиан, проживавших в Турции. В первый раз этот вопрос поднимался на конференции 12-го декабря лордом Керзоном. Он предлагал, что христианам Турции и мусульманам Западной Фракии за определенный налог (выкуп) надо предоставить свободу от военной службы. Турецкая делегация противилась этому. Этот вопрос долго обсуждался на заседаниях комиссий конференции, но представители союзных держав не могли сломать сопротивление турецкой делегации. В вопросе об амнистии представители союзников смогли заставить турецкую делегацию пойти на уступки.

В 24-го июля 1923 г. в Лозанне между представителями союзников и турецкой делегацией была заключена декларация об общей амнистии. В декларации говорилось, что граждане Турции, а также Греции которые проживали в названных странах с 1-го августа 1914 года по 20 ноября 1922 года не будут подвергаться никаким наказаниям за военную и политическую деятельность. Исключение делалось 150-ти преступникам, которые проживали в Турции. К этим преступникам декларация об амнистии не относилась.

MAMMAD FATALIYEV
Professor of Baku State University

QUESTIONS ON MILITARY SERVICE AND ON AMNESTY ON LAUSANNE CONFERENCES

Representatives of the countries Antanta on Lausanne conference gave great value to military service of Christians lived in Turkey. First time this question rose at conference on 12-th of December by Lord Kerzon. He offered, that for the certain tax is necessary to Christians of Turkey and Muslims of the Western Thrace will present freedom from military service. The Turkish delegation opposed to this. This question was long discussed at sessions of the commissions of conference. But representatives of allied powers could not break resistance of Turkish delegation. But in a question on amnesty representatives of allies could force to go Turkish delegation on concessions.

In 1923 on 24-th of July in Lausanne between representatives of allies and Turkish delegations the declaration on the common amnesty has been concluded. In the declaration it was spoken, that citizens of Turkey, and also Greece which lived in the named countries from August, first, till November, 20th, 1922 will not be exposed to any punishments for military and political activity. Exception was done made by 150 criminal which lived in Turkey. This criminal the declaration on amnesty did not concern.

Rəyçilər: t.e.d.İ.X.Zeynalov, t.e.d.R.C.Süleymanov.

BDU Avropa və Amerika ölkələrinin tarixi kafedrasının 13 sentyabr 2008-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №01).